

EDUCATIO

PEDAGÓGIA SZOCIOLÓGIA HISTÓRIA ÖKONÓMIA PSZICHOLÓGIA POLITOLÓGIA

ISKOLA ÉS EGYHÁZ

EGYHÁZ ÉS DEMOKRÁCIA	3	<i>Kozma Tamás</i>
VALLÁS ÉS ISKOLA	13	<i>Tomka Miklós</i>
EGYHÁZI ISKOLÁK NYUGATON ÉS NÁLUNK	26	<i>Lukács Péter</i>
EGYHÁZ, ÁLLAM, OKTATÁS, 1848–1945	34	<i>Nagy Péter Tibor</i>
KATOLIKUS ISKOLÁK AZ ÁLLAMOSÍTÁS UTÁN	46	<i>Drabos Péter</i>
TÁRSADALMI IGÉNYEK ÉS VALLÁSOKTATÁS	65	<i>Halász Gábor</i>

EGYHÁZ ÉS ISKOLA KÜLFÖLDÖN

BELGIUM

Nekünk egy helyett három iskolarendszerről van. Az alkotmány szerint ugyanis iskolát alapíthat maga a *Közösség* (az alkotmánymódosítás óta így hívjuk Belgiumot); a tartományi és helyi törvényhatóságok; valamint jogi és természetes személyek, egyesületek és nem profit-orientált szervezetek.

Az *állami iskolák* semlegesek. Az alkotmány 17. szakasza meghatározza, hogy állami iskolának mit nem szabad csinálniuk. A törvényhatósági iskolákat *hivatalos iskolának* nevezzük, és állami támogatást kapnak. A harmadik rendszer a *szabad iskoláké*. Vannak köztük vallási alapon szervezett iskolák, főleg katolikusok; és világiak, amelyek nem a világnézetet, hanem a tudományos színvonalat hangsúlyozzák.

A semlegesség az oktatásban nemcsak negatív követelmény. Azt is jelenti, hogy különösen respektálni kell a szülők és gyerekek filozófiai, ideológiai és vallási meggyőződését; a tanárok legalább háromnegyedének pedig olyan képzettsége kell legyen, amit hivatalos és semleges oktatási rendszerben szerzett. Szabad iskolákban viszont választhatóvá kell tenni a hitoktatást, illetve választást kell biztosítani a felekezeti hittan és a nem felekezeti etika közt. Ezért maga a *Közösség* felel a

tankötelezettség végéig, azaz 18 éves korig.

Minden iskola pedagógiai szabadságot élvez, beleértve a bizonyítvány kiadását is. Amelyik azonban állami támogatásra pályázik, annak:

- olyan iskolaszervezetben kell tanítania, amely államilag elfogadott, vagy amelyet a miniszter külön jóváhagy;
- olyan tantervet kell alkalmaznia, amely összhangban van a törvénnyel, vagy amit a miniszter ugyancsak külön hagy jóvá;
- alá kell vetni magát a hivatalos felügyeletnek;
- az iskolaalapító jogi személy legyen, illetve olyan természetes személy, aki teljes felelősséget vállal az intézményért;
- meg kell felelnie a tanulói létszám követelményeknek, amelyeket miniszteri rendelet ír elő; a közegészségügyi követelményeknek; illetve az iskolai felszerelésekre vonatkozó pedagógiai kívánalmaknak;
- olyan pedagógusokat kell alkalmaznia, akik nem jelentenek kockázatot a gyerekek oktatásában és nevelésében; végül pedig
- meg kell tartani a törvényes iskolai szüneteket.

Willy Wielemans
Katolikus Egyetem
Leuven, Belgium

Bonyolultabb az ortodox iskolák helyzete. Ezeket tekinthetjük "magániskoláknak", bár a szó valódi értelmében "magán" iskolák nem léteznek Izraelben. Ezeket az iskolákat állami hatóságok nem ellenőrzik közvetlenül; mégis megkívánják tőlük, hogy bizonyos "világi tárgyakat" iktassanak a tantervükbe, például matematikát. Erről jelentést kell tenniük az oktatási minisztériumnak, amely egyébként is folyamatos tárgyalásban áll velük, hogy működésük feltételeit kölcsönös egyezkedések alapján alakítsák ki.

Eddig csak a zsidó iskolákról beszéltünk. Pedig arab iskolák is vannak Izraelben.

- Az arab iskolák lényegében ugyanilyen rendszer szerint szerveződnek. Hiszen a szétválasztásnak ezt a módját még a brit főnhatóság idejéből örököltük. Az arab iskolarendszer - csakúgy, mint a finanszírozás vagy a tanárképzés rendszere - a zsidó iskolákéval megegyezik. A lényeges különbség azonban az, hogy nincsenek külön szekularizált és vallásos állami iskolák. Az iszlám ismereteket minden iskola tantervébe beiktatták. További különbség még, hogy az arab iskolák egy része keresztény (katolikus) iskola. Ezeket is, mint az összes többi, az állam tartja fenn. Mivel azonban a keresztény lakosság száma csekély, és az állam területén szétszórva élnek, számukra még fontosabbak azok a regionális bentlakásos iskolák, amelyeket az állam egyébként a vallásos zsidók számára is kezdeményez.

ban, amit főleg papok tartottak. Egyházi becslések szerint a gyerekek többsége ekkor is járt vallásórára.

A kommunizmus lengyelországi bukása után az elemi és a középfokú iskolákban az Oktatási Minisztérium 1990-ben kibocsátott rendelkezése szerint újra bevezették a vallásoktatást. A tanárokat, főleg papokat és apácákat, az egyház nevezte ki és fizette. A vallásoktatást azonban nem osztályozták a bizonyítványban.

1992 áprilisában az Oktatási Minisztérium új rendeletet bocsátott ki, amelyben meghatározta a vallás helyét és szerepét az iskolai életben. Leszögezte, hogy vallásoktatást kell tartani az elemi és a középiskolákban, ha a szülők kérik, illetve a középiskolákban, ha a tanulók kérik. Akik nem akarnak vallásoktatásban részesülni, választhatják helyette az etikát. De a részvétel nem kötelező. Az új tantárgynak lesz helye az iskolai bizonyítványban, azok, akik ilyen órára nem járnak, nem kapnak jegyet. Iskolai pályafutásukra ez nem lesz káros hatással.

A vallást/etikát mind a elemi, mind a középiskolákban heti két órában tanítják. A rendelkezés szerint lehetőség van arra, hogy a tantermekben keresztet függesszenek ki, és hogy tanítás előtt és után minden nap imádkozzanak.

Ryszard Pachocinski
Pedagógiai Kutató Intézet
Varsó, Lengyelország

LENGYELORSZÁG

Nem sokkal azután, hogy Lengyelország elnyerte függetlenségét 1918-ban, a vallást mint rendes tárgyat bevezették az iskolai tantervbe kötelező tárgyként, ezt 1921-ben az alkotmányban rögzítették.

A II. világháború után is tanítottak vallást az iskolában (elemi és középfokon is), egészen addig, amíg 1952-ben el nem fogadták az állam új, kommunista alkotmányát. Az állam és az egyház szétválasztását követően a gyerekek szabadidejükben iskolán kívül részesülhettek vallásoktatás-

LITVÁNIA

1991-ben a Litván Legfelső Tanács új oktatási törvényt fogadott el, amely a következőket mondja ki: "Az állami iskolákban a vallásoktatást a szülők kívánsága szerint kell lefolytatni, figyelembe véve felekezeti hovatartozásukat. A vallásoktatást nem igénylő gyerekek más erkölcsi vagy társadalmi értékekre vonatkozó tananyagokat fognak tanulni."

Az iskola Litvániában szoros kapcsolatban van az egyházzal, 1387 óta, amikor Litvánia hivatalosan felvette a kereszt-

séget. Az első iskolát 1397-ben említik, ezt a vilniusi székesegyházban szervezték. Ugyanez vonatkozik a felsőoktatásra is: Vilniusban az első kollégiumot (1570) és a vilniusi egyetemet (1579) jezsuiták alapították, Báthory István kezdeményezésére. A litván iskolák és a katolikus egyház közötti szoros kapcsolatot a 19. században csak erősítette az orosz birodalom általi elnyomtatás. Amikor az 1863-as forradalom után a litván iskolákat bezárták és a katolikus egyházat üldözni kezdték, a litván írásbeliség és a vallásos tárgyak oktatása illegálisan, de együtt folytatódott.

Amikor Litvánia 1918-ban független ország lett, a katolikus egyház az állami élet szinte minden területén befolyásos erővé vált. A függetlenség éveiben a vallásoktatás kötelező volt a litván iskolákban, és a kaunasi egyetem teológiai fakultása domináns helyzetbe került. Az 1940-es szovjet megszállás radikális változásokat hozott a litván oktatásban és annak az egyházzal való viszonyában. Az iskolát hivatalosan elválasztották az egyháztól, a katolikusokat elnyomták. Tanárok és papok ezreit küldték Szibériába. Még Sztálin halála után is törvényen kívül maradt a vallásoktatás, sokakat ítélték el és börtönöztek be azért, mert gyerekeket vallásoktatásban részesítettek. Ez így folytatódott egészen a hetvenes évek végéig, a nyolcvanas évek elejéig.

Az úgynevezett *peresztrojka* évei alatt Litvániában az egyház bizonyos jogait visszanyerte, és többé nem üldözték a vallásoktatást. A lényeges változás azonban a függetlenség 1990-es visszaállítással állt be. A katolikus egyházat visszahelyezték jogaiba. A vallásoktatás visszakerült az iskolai órarendbe. Ez aztán számos új problémát okozott. A nem vallásos vagy más vallású szülők ellenezték az 1918 és 1940 közötti rendszer újraélesztését, azaz a kötelező katolikus vallásoktatás bevezetését az állami iskolákban. Másrészt ma a legtöbb iskola az állami oktatási rendszer része Litvániában. A főleg elemi katolikus iskolák létesítése még gyerekcipőben jár. Ezért kulcsfontosságú a katolikus közös-

ség számára a katolikus vallásoktatás bevezetése az állami iskolákban.

Rimantas Zelvyis

Pedagógus Továbbképző Intézet
Vilnius, Litvánia

NAGY-BRITANNIA

Állam és egyház kapcsolata, az ezzel kapcsolatos konfliktusok Nagy-Britanniában és Írországban összetettek. Tovább komplikálja őket, hogy a brit szigeteket ősidőktől fogva négy nép lakja: az angol, a walesi, a skót és az ír. Az egyház, az állam és az oktatás helyzetéről írott beszámoló csak a brit szigetek sajátos egyháztörténete lehet.

A kereszténység akkor vert gyökeret Britanniában, amikor a ma Angliának és Wales-nek nevezett területek még a római birodalom részei voltak. Mikor a rómaiak elhagyták a szigetet, az angolszászok foglalták el Anglia nagy részét és Skócia egy részét, és a kereszténység a *welsh* területre korlátozódott. Fokozatosan terjedt Walesből először Írországra, Írországból Skóciába, végül Anglia északi részére is.

A reformáció idejében a római egyházat Angliában is, Skóciában is megdöntötték, és nemzeti protestáns egyházakat alakítottak. A VIII. Henrik alapította anglikán egyház, mind a katolikus, mind a protestáns hagyomány örökösének vallotta magát. Az egyház feje az uralkodó volt és ma is az. Ez végső soron a parlament ellenőrzése alatt álló államegyház. Skóciában a reformáció erősebben népi és kálvini jelleget öltött. A walesi nép az angol mintát követte (a Tudor-ház és maga VIII. Henrik is walesi volt). Ezzel szemben Írország legnagyobb részében a nép erősen katolikus maradt. Többek közt azért is, hogy elhatárolódjék az uralkodó brit protestánsoktól, kivéve az ír sziget északi csücskét, ahol a skót telepesek protestánsok voltak. Mindkét közösség kívül maradt Írország angolok által alapított hivatalos egyházán, amely így kisebbségben maradt. Az iskolák és a főiskolák Angliában az anglikán egyházzal kapcsolódtak, de olyan központokká fejlődtek,

amelyeken belül különböző csoportok gyakran élesen eltérő véleményeket alakítottak ki a teológiában éppen úgy, mint az egyházjogban. Skóciában a kálvini reformáció, mely erősen hangsúlyozta a Biblia egyéni olvasását és tanulmányozását, a népoktatás növekedéséhez vezetett. Mindez a skótokat Európa egyik legjobban képzett népévé tette; máig megőrizték elkülönült és kiemelkedő oktatási rendszerüket.

A polgárháború után is az anglikán egyház maradt az államegyház, és ez ellenőrizte az egyetemeket és a legtöbb iskolát. A protestánsok vallásszabadságot kaptak, de Oxfordban és Cambridge-ben nem vehettek részt, ahonnan egyébként a katolikusokat és a zsidókat is kizárták. Viszont felállíthattak önfinszírozó magánakadémiákat, amelyek gyakorlatibb oktatást nyújtottak, mint az ősi egyetemek.

Ez a vallási megosztottság a fő oka a brit iskolatörténet két sajátosságának: a megosztottságnak és annak, hogy a kötelező állami oktatás bevezetése 1870-ig húzódott. Ezt megelőzően az állam a különböző felekezetek által alapított iskolák támogatásával befolyásolta az oktatást. Az állami oktatás kiterjesztésének késedelmét az okozta, hogy a felekezetek között nem volt egyetértés abban, hogy ki ellenőrizze a kötelező és államilag finanszírozott iskolákat. Nem értettek egyet abban sem, hogy milyen fajta vallásos nevelést kell ezeknek az iskoláknak nyújtaniuk.

Végül is abban egyeztek meg, hogy az új állami iskolák adjanak széles, nem felekezeti, de protestáns nevelést, és vezessék be a napi imát is (ami alól a katolikusok és zsidók felmentést kaphattak). A két utóbbi csoport engedélyt kapott saját iskolák állítására, ezek teljes működési költségét az állam fizette, de a híveknek kellett az építési költségek nagy részét magukra vállalniuk.

Nagy-Britanniában a zsidó közösség kicsi, körülbelül 400 ezer ember. A legtöbb zsidó az állami iskolákba jár, de távol marad az ezekben folyó vallásgyakorlástól. Ezzel szemben Britannia katolikus kisebbségének nagy része (főképpen az ír bevándorlók leszármazottai) katolikus iskolákat látogat. A jómódú szülők közül sokan járatják gyermekeiket magániskolába. Ezek a magániskolák csaknem teljesen a tandíjából vagy alapítványokból tartják fenn magukat. Ezeknek a magániskoláknak a többsége vallási intézmény. Az újabb brit egyetemek általában világi intézmények. A vallás ezeken az egyetemeken is jelen van, de csak mint önkéntes aktivitás. Egyes újabb egyetemek, Oxfordhoz és Cambridgehez hasonlóan, vallástudományi fokozatot is kínálnak. Ez az egyetemi fokozat azonban sem nem szükséges, sem nem elégséges ahhoz, hogy valakit pappá szenteljenek. (A legtöbb lelkészjelölt a saját felekezete által működtetett teológiai akadémiára is beiratkozik.)

Észak-Írországon a protestáns és katolikus tanulók elkülönített iskolákba járnak, még hozzá egy olyan tartományban, ahol a vallási megosztottság egybeesik a nemzeti és politikai megosztottsággal. A brit kormány nem mer beavatkozni a kétfajta iskola integrálásával, mert ez tovább rontaná a helyzetet. Az Ír Köztársaság jelenleg érvényben lévő alkotmánya kedvezményezett helyzetet biztosít a katolikus egyháznak. Mind az állami, mind a magániskolák többségében katolikus vallásgyakorlat és moralitás uralkodik, és erős a lojalitás az intézményes egyházhoz. Írnek lenni annyi, mint katolikusnak lenni.

A vallás helyzetét tovább bonyolította az utóbbi 40 esztendőben a hindu, szikh és muszlim bevándorlók jelentős száma, akik Nagy Britannia korábbi indiai birodalmából érkeztek. Ők Nagy-Britannia névleg protestáns, ténylegesen elvilágiasodott iskoláiba járnak. Vagy felmentést kapnak a vallásos nevelés és az istentiszteletek látogatása alól, vagy ezt az ázsiai vallások elemeivel vegyítik, hogy az újonnan bevándorlók beilleszkedését könnyebbé tegyék. Mindezt a hinduk el is tudják fogadni, hiszen vallásuknak nincs központi hittétele. A mohamedánok azonban sok városban törekszenek arra, hogy elkülönült állami iskolákra tegyenek szert, hasonlóan ahhoz, amilyenekre a katolikusok és a zsidók már korábban szert tettek.

Attól való félelmükben azonban, hogy a mohamedánok elkülönült és még harciasabb közösségekké válnak, a politikusok megszavazzák a mohamedánok állami iskoláit. (Mohamedán magániskolák felállításának, illetve iskolán kívüli vallásoktatás megszervezésének persze nincs akadálya.)

Christie Davies
Whiteknight Egyetem
Reading, Nagy-Britannia

NÉMETORSZÁG

Az oktatás lényegét tekintve állami ügy. Bár az alkotmány nem tartalmazza az állam iskolamonoopóliumát, a tanulóknak csak hat százaléka jár magán, főleg egyházi, ezen belül is leginkább katolikus iskolába. Mindazonáltal az egyházi hatóságok kezelésében levő iskolák fontos szerepet játszanak. A gimnáziumokat és a szakképző iskolák egyes típusait tekintve az egyházi iskolákba járók százalékos aránya viszonylag magas (tíz százalék, illetve ennél több). Az egyházi iskolák minősége jobbnak tűnik, mint az állami iskoláké.

A magániskolák annál is inkább alternatívát nyújthat az állami oktatásnak, mert az egyházak elvesztették az állami oktatásra gyakorolt befolyásukat. A hatvanas évek elejéig az alapfokú oktatás hagyományosan felekezeti jellegű volt. Azóta rendszerint keresztény közösségi iskoláknak nevezik őket. Ilyen körülmények között az egyházi magániskolák vonzereje értékorientációjukban rejlik, ami már nem található meg az állami iskolákban. Emiatt gyakran olyan szülők is ezt a típust részesítik előnyben, akik maguk nem meggyőződéses hívei egyházuknak.

A magániskolák létesítésének és működtetésének jogát az Alaptörvény, a szövetségi alkotmány 7. cikkelyének 4. bekezdése biztosítja. Az állami iskoláknak struktúrában vagy kvalifikációban megfelelő magániskolákat államilag el kell ismertetni. Ezt akkor kapják meg, ha oktatási céljaik, szervezetük és tanári gárdájuk nem

rosszabb, mint állami megfelelőiké, és ha vagyoni helyzetéről függetlenül veszik fel a tanulókat (nem kérhetnek magas összegű tandíjat). Nem kapják meg az állami elismertetést, ha a tanárok gazdasági és jogi helyzete nincs megfelelő módon biztosítva. Ezeknek az alkotmányos korlátozásoknak megvan a maguk jótékony hatása: a szövetségi alkotmánybíróság 1987 áprilisi döntése szerint az állam – azzal, hogy ezeket a kötelezettségeket rója a magániskolákra, különösen azzal, hogy korlátozza a tandíjakat – ezeknek az iskoláknak a támogatására kötelezettséget vállal. Mind a tizenegy nyugat-német tartomány támogatja a magániskolákat azzal, hogy a folyó költségek egy részét magára vállalja.

Az alaptörvény szerint a vallás az állami iskolákban rendes tantárgy, amit általában hetente két órában tanítanak. Az államnak kell megszerveznie, finanszíroznia és ellenőriznie, a megfelelő egyház elveinek megfelelően. Így a vallást tanító tanároknak nemcsak megfelelő végzettséggel és gyakorlattal kell rendelkezniük, hanem egyházuk felhatalmazását is bírniuk kell. Egyetlen tanárt sem lehet akarata ellenére kötelezni arra, hogy vallást tanítson. Az alaptörvény 7. cikkelyének 1. bekezdése biztosítja a szülőnek azt a jogát, hogy eldöntse: gyermeke járjon-e ilyen órára vagy sem. Egy 1921-es, még hatályban lévő törvény szerint, 14 éves kor felett a szülő döntése nem állhat szemben a gyermek akaratával: a tanuló maga dönti el, hogy akar-e járni vallásóra, vagy sem.

Nem igazán meglepő, hogy az egyre jobban szekularizálódó társadalomban csökken ennek a tantárgynak a vonzereje. Növekvő tendencia, különösen a gimnáziumokban és a szakképzést nyújtó középiskolákban, hogy a tanulók kivonulnak a vallásoktatásból, legalábbis lelki értelemben. Ez az oka annak, hogy egyes államokban a vallásoktatásban való részvétel megtagadó tanulókat kötelezik egy etika nevű alternatív tantárgy tanulására.

Speciális nehézségek vannak az öt kelet-német tartományban és Kelet-Berlinben. Az NDK létezésének negyven éve alatt a vallásoktatást száműzték az iskolából. A

vallást általában is elnyomták a közéletben. Az új államoknak most a vallásoktatás kérdésében alkalmazkodniuk kell a szövetségi alkotmányos előírásokhoz. De nem hagyható figyelmen kívül, hogy sok diák, aki az NDK nemvallásos vagy inkább vallásellenes légkörében nőtt fel, gyakran nem keresztény háttérű. Ráadásul hiányoznak a megfelelő képesítéssel rendelkező tanárok is. Így némi időbe fog telni, míg az iskolai programokat az alkotmányos előírásokhoz tudják igazítani.

Hermann Avenarius
Nemzetközi Pedagógiai Kutató Intézet
Frankfurt am Main, Németország

OLASZORSZÁG

Az állam és az egyház viszonya az 1929-es első és az 1985-ös második konkordátumon alapul. Ezek szerint a katolikus vallás tanítása integráns része az olasz iskola-rendszernek (ez azonban természetesen nem vonatkozik az egyetemekre).

A vallást így rendes tantárgynak tekintik. A tanárokat az iskolaigazgatóval egyetértésben a helyi püspök nevezi ki. A püspök kinevezése a garancia arra, hogy a kinevezett képes vallást tanítani. Az elemi iskolákban a jelölteknek csak egy speciális vallási kurzuson kell résztvenniük míg a középiskolákban tanítóknak egyetemi, vagy azzal egyenértékű fokozattal kell rendelkezniük (ami lehet, mondjuk, papi szeminarium vagy teológia elvégzése).

A vallástanárokat évente nevezik ki. A véglegesítést a püspökök ellenzik, mert félnék attól, hogy elvesztik az ellenőrzésből fakadó jogukat. A vallástanárokat ugyanazok a jogok illetik meg, mint a többi tanárt, és ugyanannyi fizetést is kapnak. Heti egy alkalommal van vallásoktatás, kivéve Trentino-Alto Adige autonóm tartományban, ahol két alkalommal (az olasz autonóm régióknak saját oktatási törvényeik vannak).

A második, 1985-ös konkordátum óta a vallás választható tantárgy, míg az első

konkordátum szerint kötelező volt. Azoknak a tanulóknak, akik nem akarnak vallásoktatásban részesülni, ezt azzal kell jelezniük, hogy beiratkozáskor egy erre szolgáló űrlapot kitöltenek. Jelenleg az olasz tanulók 92-93 %-a részesül vallásoktatásban.

Az egyik vitatott kérdés a vallásoktatás órarendi helye. Legyen az a tanítási nap végén, hogy mindazok, akik nem járnak vallásórára, tanítás után így hazamehessenek? Legyen a nap folyamán, de akkor kérdéses, hogy akik nem járnak vallásórára, milyen egyéb iskolai foglalatosságot űzhetnek. Ezeket a problémákat a parlamentben és a sajtóban sokat vitatták. A kommunista rendszerek szétesése óta ez a vita láthatólag csendesült, bár még nem oldódott meg. Az órarend kérdése minden tanévnyitó előtt újra és újra előtérbe kerül.

Bernardo Bernardi
Encyclopedia Italiana Szerkesztősége
Róma, Olaszország

OROSZORSZÁG

Azt hiszem, még nem gondoltuk végig minden konzekvenciáját annak, hogy az egyház a nevelés szolgálatához visszatér. Pedagógusaink rendszerint vagy pedagógiai, vagy szociális szempontok szerint próbálják értelmezni az így kialakuló új helyzetet. Holott mindenekelőtt elméletileg-filozófiaiilag kell megértenünk, hogy mi is történik valójában. Erről tartottam nemrég előadást Londonban, aminek itt persze csupán az alapgondolatát tudom megismételni.

Nemcsak az iskolák szerepe változott meg alapvetően Oroszországban, hanem az egyház társadalmi szerepe is. Hiszen a legtöbb szerepre, amelyet valaha az egyház betöltött, más szervezetek jöttek létre. Így nem lehet a múltba egyszerűen visszalépni, és mesterségesen helyreállítani az egyház hajdani társadalmi helyzetét.

Ami mármost közelebbről magát a nevelést illeti, ez az iskola, a család, az egy-

ház és a tömegkommunikáció négyesében zajlik. Ennek a fölismerésnek azonban nemcsak az iskolai pedagógiában kell tükröződnie, hanem az egyház pedagógiájában is. És ha mindkét fél ehhez a fölismeréshez igazítja a maga nevelő munkáját, akkor – meggyőződésem szerint – az új generáció már alapvetően új nevelésben részesülhet országunkban.

Vladimir D. Shadrikov
v. oktatásügyi miniszter
Moszkva, Orosz Föderáció

ROMÁNIA

Nálunk is megindult az iskolák visszaadása. De mit érünk vele, ha a vagyont, amiből valaha eltartottuk őket, még mindig nem kaptuk vissza? A hívek, bizony, általában túl szegények ahhoz, hogy saját maguk tartsák el az iskolát. Egyházi adót követelni tőlük – mint ahogyan azt, mondjuk, Németországban beszedik – Romániában aligha volna ildomos. Fizetni persze fizetnek szegények, de rendszerint ugyanannyit, mint az infláció előtti időkben. Ez pedig nálunk, ahol az elmúlt években a pénz értéke körülbelül a tizedére csökkent, csaknem a nullával egyenlő. És különben is: az egyháznak szolgálnia kell, mégpedig feltétel nélkül, és nem a markát tartva.

És mert a mi papjainknak is meg kell élniük valamiből, a reprivatizáció során egyházközségenként őt, kolostoronként pedig tíz hektár földet szavazott meg a nemzetgyűlés nekünk, csekély kárpótlásként azért a vagyonért, amelyet a kommunista uralom államosított.

De még ezeknek a földeknek a kiadása is húzódik, és előfordul – például Piatra-Neamtban –, hogy a helyhatóság, törvény ide, törvény oda, egyelőre nem ad ki semmit. Egyébként pedig mind a földek, mind az intézmények visszaadásából igen sok feszültség adódik: Lugosban például az egykori görög katolikus püspöki rezidencia visszavételéhez egy egész iskolát kellett kiköltöztetni...

Nálunk Romániában még nem terjed a magánoktatás gondolata – és magániskolákat sem volna miből fönttartani. Csupán néhány olyan szabad egyháznak telik erre, amelyet külföldi, amerikai hívei támogatnak. De ki támogatna minket, román ortodoxokat? És az úgynevezett hitvalló iskolákkal különben sem túl jók a tapasztalatok. Egy tavalyi nemzetközi konzultáción, amit Iasi-ban rendeztünk, a svájci protestáns résztvevő panaszkodott erről.

Ezért mi az iskolai hitoktatást szorgalmazzuk, amire az állam és az egyház megállapodása jogosít föl. De nem egyházi jogon akarunk vallásoktatást, hanem mint az egyház hozzájárulását, szolgálatát egy elnyomorított társadalom újjáépítéséhez, mert a kommunizmus különösen a társadalom morális tartását kezdte ki. Romániában a hittan újabban kötelező az állami iskolákban, de a gyerekek és szüleik természetesen szabadon választják a hitoktatót aszerint, hogy a 14 "bevett" vallásfelekezet közül melyikhez tartoznak.

Újabb statisztikák szerint az ország lakosságának 85 százaléka "erősen hívő", ateistának – vagy, mondjuk inkább így: agnosztikusnak, szkeptikusnak – pedig mindössze 4 százalék vallja magát. E hívők mintegy 80 százaléka tartozik a Román Ortodox Egyházhoz. Nemzetközi összehasonlítások szerint – amerikaikat idézek – Románia lakossága ma a "leginkább vallásos" egész Európában. Ebben még Lengyelországot is megelőztük... Persze, nálunk sem egyformák az emberek: Moldvában vallásosabbak, Erdélyben szervezettebbek, Munténiában türelmetlenebbek. Nem csoda: nem tanultak meg együtt élni más felekezetűekkel, ahogy mi például a Bánátban (onnan származom) megtanultunk.

Honnan ez a vallásosság? Talán a rendkívül nehéz megélhetési viszonyok miatt. Vagy ellenkezőleg: mert Ceausescu rezsimje elnézőbb volt az egyházzal szemben, mint például a szovjet rendszer. Hiszen 1985-ig nálunk az egyház meglehetősen szabadon tevékenykedhetett a számára kijelölt keretek között. A nagy feszültség az úgynevezett "szisztematizációval"

kezdődtek... Ceausescu előbb át akarta helyeztetni a templomainkat, mert a bukaresti gigantikus építkezések közben útban voltak. De mert az ilyesmi nagyon sokba kerül, az egyszerűbb utat választotta: lerombolta őket.

Mindezek után elképzelhető, hogy az iskolai vallásoktatás megszervezése milyen nehéz. Egyelőre a helybeli pap tanítja a hittant, de már kétszeresére emeltük a teológusok létszámát, hogy majd közülük kerüljenek ki a jövőendő hitoktatók. Romániában 12 ortodox teológiai szeminárium van, emellett pedig még tíz katolikus és öt protestáns. A készülő felsőoktatási törvény szellemében ma mindegyik szabadon választhat, hogy akar-e egyetemi fakultássá válni, tehát valamely egyetemhez csatlakozni. És ha ez bekövetkezik, akkor nemcsak a jövőendő lelkészek, hanem a jövőendő vallásánárook is egyetemi diplomát kapnak. Éppúgy, mint Németországban. Az egyetemeknek ott is teológiai fakultásaik vannak. Rendszerint kettő: egy katolikus és egy protestáns.

Vegyük a bukaresti egyetemet. Német mintára ennek is két teológiai fakultása van: egy ortodox és egy baptista. Az ortodox teológiai karon azonban nálunk nemcsak a jövőendő lelkészek tanulnak. Emellett van másik két specializáció is: a tanári és a szociális munkás. Ezen az utóbbi két specializáción pedig egyre több a leány hallgatónk... Most épp azon gondolkodunk, hogy újabb specializációkat is szervezzünk: például egyházjogászt vagy egyházi restaurátort. A baptisták sem csak lelkészt képeznek. Van egy további szak, ami igen népszerű, és ez az informatika.

A leendő vallásánárokat ezeken a teológiai fakultásokon olyan professzorok oktatják, akiknek kettős kinevezése van. Az állami kinevezésük ugyanúgy történik, mint az egyetem más oktatóié; annyi különbséggel, hogy nem lehetnek ateisták. Nem kell egyháztagnak lenniük, de ne legyenek meggyőződéses ateisták... Az egyház pedig, ahogy mi mondjuk, "engedélyezi" a működésüket (vagy ha engedély nélkül működnek, akkor nem szenteli föl a hallgatóikat).

Ilyen körülmények között tehát óvatosan kell bánnunk az iskolák visszaszerzésével. Egyelőre csak két vagy három iskolával próbálkozunk. Sokkal fontosabb, hogy a nyilvános iskolákban, az állami oktatásban jelen legyünk.

Daniel

Moldva és Bukovina metropolitája
Iasi, Románia

(Beszélgető partnerünk Méder Zsolt, a Királyhágó melléki Református Egyházkerület főtitkára; Nagyvárád, Románia)

- Számomra, megvallom, túlon túl agresszívnek tűnik, ahogy a magyarországi egyházak - némelyek mindenáron - vissza akarják szerezni az iskolákat.

EDUCATIO: A romániai egyházak nem agresszívok?

- Az egyik inkább, a másik kevésbé. Hogy a különbségeket értsük, tudni kell valamit az 1989-es karácsonyi forradalom előttről. Míg például a kolozsvári református egyházkerületben "puha diktatúra" uralkodott, a Királyhágó melléki egyházkerületben ugyanez a diktatúra kemény volt. Így hát a fordulat is határozottabb lett. Ma a vezetés negyven év alatti.

E: És ez miért fontos?

- Mert másként látjuk az egyházat a világban. Identitástudatunk, hogy úgy mondjam, kettős: egyszerre nemzetiségi és felekezeti. Más szóval nem politikai ideológiák mentén rendeződnek a nézeteink. Úgy látjuk továbbá, hogy 1989-cel az egyház számára olyan lehetőségek nyíltak, amelyeket vétek nem kihasználni. Szeretnénk betölteni az egyház klasszikus szerepeit: szeretnénk újra tanító és gyógyító egyházzá válni. Öregek otthonát, árvaházat, gyermek napköziket szervezzünk tehát. S nem utolsó sorban iskolákat.

E: Mindenfélt?

- Igen, legalábbis amire most az erőnkkel futja, és amire a legnagyobb szükség van. Ez pedig elsősorban a felekezeti gimnáziumok újjáélesztése. A katolikus egyháznak

négy püspökségben öt új középiskolája indult (Szatmárnémeti, Gyulafehérvár, Nagyvárad, Temesvár, Csíkszereda). A kolozsvári református egyházkerület Kolozsvárt nyitotta meg újra a gimnáziumát. A mi egyházkerületünk Szatmárnémetiben, Nagyváradon és Zilahon indít két-két osztályt, intézményenként mintegy hatvan fővel. Az utóbbi az egykori Wesselényi Kollégium jogutóda. Ezzel különösen sok gondunk volt, mivel ez Szilágy megyében az egyetlen teljesen magyar nyelvű középiskola.

Tavaly még csak humán tagozataink indultak, jövőre azonban reál osztályokat is szeretnénk indítani Szatmárnémetiben és Nagyváradon. Az iskolák elhelyezése bizonytalan, a tanárok fizetése szintén, mégsem túlzás talán, ha azt mondom, hogy ez az építő munka hősiesen folyik. Helyiségproblémáinkat esetenként alapítványi támogatással próbáljuk megoldani. No meg ökumenikus összefogással is: Nagyváradon például a katolikusokkal együtt, közös tanári karral, egy általános iskola épületében, délutáni tanítással kezdük meg a munkát.

E: Ki fizeti tehát ezt a kezdeményezést?

- A világi tanárokat az állam fizeti. A működési feltételeket pedig a fönntartó egyháznak kell előteremtenie. Talán nem eléggé közismert Magyarországon, hogy nálunk még mindig beiskolázási keretszámok vannak a középfokú oktatásban is. Szerencsére azonban ezek a keretszámok a vallási képzésre nem vonatkoznak.

Az intézmények főhatóságai a püspökségek, amelyek a törvény értelmében autonómok. Így a vallási képzés tekintetében maga a püspök dönt, beleértve az iskolaalapítást is. A bukaresti vallásügyi államtitkárság e tekintetben nem korlátoz, sőt alkalmanként éppen támogat. A világi tanárokat, akiket az állam fizet, az illetékes megyei szervek felügyelik; az egyházi tanárokat maga az egyház. Ami pedig a vallási felsőoktatást illeti, ezt nálunk akkreditálni kell egy országos bizottsággal, és természetesen fizetni is kell az eljárásért.

E: Az elmondottakból azt veszem ki, hogy ezek egyházi célú iskolák, nem világiak.

- A román hivatalos nevük *seminar liceul*, és a román ortodox egyházban valóban a papnevelés céljait szolgálják. Mi, épp az előbb említett kettős kötődés miatt, arra törekszünk, hogy iskoláink mind a világi, mind az egyházi ismereteket az általános műveltség részeként tanítsák. Tehát egyházi ismereteket is tanítunk - például hitant, bibliaismeretet, egyháztörténetet -, de mindezt az általános műveltség kiegészítéseként. Természetesen az állami tantervet és tankönyveket használjuk a világi tárgyak oktatásában, az egyházi anyagot azonban még meg kell írni. Mi, magyar reformátusok például haszonnal forgatjuk a három kötetes egyháztörténetet Magyarországról. De hangsúlyozom, nagyon vigyázunk arra, hogy iskoláink beilleszkedjenek a romániai közoktatás rendszerébe.

E: Hogyan fest most ez a rendszer?

- Mi még mindig a 8+4 rendszerben tanítunk, bár manapság igen sok szó esik a 9+3 iskolastruktúráról. Ha esetleg bevezetik, akkor mi is rátérünk arra. Ugyanúgy tartunk felvételi vizsgát, mint a világi liceumok, csak hogy a szokásos tárgyakat a káté, az egyházi énekek és a Biblia ismeretével toldjuk meg. És érettségit is olyant szándékszunk adni, amely bármilyen továbbtanulásra feljogosít.

E: Csak középiskolai képzést szerveznek?

- Nem. Az én egyházkerületem például azt tervezi, hogy a már meglévő három gimnáziumához folyamatosan hozzácsatolja az "alsó tagozatot". Sőt, óvodákról is beszélünk. De itt sokkal óvatosabban kell eljárunk. Az állami oktatásügyi hatóságok ugyanis egyáltalán nem tartják kívánatosnak, hogy valamiféle "második iskola-rendszer" alakuljon ki Romániában. Egyébként a magánoktatás kérdése sincs törvényesen rendezve.

E: Az egyházi oktatás tehát nem számít magánoktatásnak?

- Nem, ennek a meghatározása nálunk, Romániában "vallási képzés", és, mint mondtam, deklarált célja a lelkes nevelés. A Román Ortodox Egyházban ez szűkebb értelemben is így van. Tizenegy gimnáziumukban a megnyitást követően igen nagy volt a létszám, ami azonban

mára, tudtommal, évfolyamonként általában egy-egy osztályra csökkent. Az ő szükségük azért rendkívül szorító, mert az utóbbi időkben – részben anyagi okokból is – sok gyöngén képzett pap került a pályára. Egyesek ezzel magyarázzák a neoprotestáns felekezetek gyors előretörését bizonyos ortodox vidékeken, például Telepon megyében az ortodox egyház egykori híveinek ma 60–65 százaléka tartozik az új vallásos mozgalmak valamelyikéhez.

Ezek a felekezetek – Magyarországon szabad egyházaknak hívják őket – szintén indítanak iskolákat. A leggyorsabban azonban a moldvai katolikus püspökség felekezeti iskoláiba járók száma növekszik; Bákó megyében egyenesen többszáz diákkal. Gondolom, közrejátszik ebben a csángó-kérdés is.

E: És honnan kerül mindehhez tanár?

Talán ez a legsérülékenyebb része a felekezeti oktatásnak Romániában. Én, megvallom, úgy látom, hogy a helyzet rendezetlensége nagyobb akciószabadságot engedne a kolozsvári *Bólyai Egyetemnek*, amit talán ők nem eléggé használnak ki. Talán az is ismert Magyarországon, hogy a romániai magyar felsőoktatási intézmény egyfajta szövetségére – amelyben négy katolikus, két református, valamint az unitárius és az evangélikus püspök, illetve a *Magyar Baptista Szövetség* elnöke vesz részt – az *Universitas Oecumenica Transylvaniae*-t tervezi. Ez a világi szervezet az összes meglévő magyar felsőoktatási intézmény egyfajta szövetségévé kíván válni, amelynek a rektorátusa *Szűcs Géza* vezetésével Tordán működne.

Mi mindenesetre nem győzünk várni, különösen mert az iskolai valláserkölcsei oktatás megindításához egyszerűen nem voltak hitoktatóink. Ezért indítottuk meg Nagyváradon 1990 szeptemberében a *Sulyok István Református Főiskolát*. Az eredeti 200 hallgatóból 170-en maradtak meg – a lemorzsolódás, tekintettel a rendkívül szerény oktatási feltételekre – minimálisnak mondható. A hallgatók gyakorlati képzést a nagyváradi és a zilahi gimnáziumban kapnak, illetve iskolákban

tanítanak a lelkészek felügyeletével, akik eleinte némi gyanakodással fogadták őket.

Kezdetben egyfajta teológiai képzésükre gondoltunk. Most sokkal inkább pedagógiai képzést szándékszunk adni nekik. A képzés 1991-től vált nappalivá, és most azon dolgozunk, hogy két diplomát kapjanak azok, akik elvégzik a főiskolát. Különböző elgondolásaink közül (jogi, közgazdasági stb. szakképzés) a szociális munkások képzését érezzük a hittanárak mellett a legsürgetőbbnek. Faluhoz kötődő értelmiséget szeretnénk nevelni hallgatóinkból.

SVÁJC

A svájci szövetségi alkotmány 27. szakasza szerint az iskolarendszer a kantonok hatáskörébe tartozik. Az 1. bekezdés szerint a Szövetség saját kompetenciájába egyes egyetemi szintű oktatási intézmények létesítése vagy támogatása tartozik. Ezt először a *Szövetségi Technikai Főiskolával* Zürichben (1854) és Lausanne-ban (1969) tette meg, az 1968-as, felsőoktatásra vonatkozó, egyetemi támogatási törvény óta pedig beruházási hozzájárulásokkal és a kantoni egyetemek és más harmadik szektorbeli intézmények, például a luzerni *Katolikus Teológiai Kar* folyó költségeihez való hozzájárulással.

A 2. bekezdés kötelezi a kantonokat, hogy megfelelő közoktatásról gondoskodjanak, ami kötelező és a nyilvános iskolákban ingyenes. Ezzel a kantonokra van bízva, hogy felügyeletük alatt magán – felekezeti vagy nem felekezeti – iskolákat engedélyezzenek.

A 3. bekezdés szerint a nyilvános iskolákat minden felekezet korlátozás nélkül látogathatja, a szövetségi alkotmány 49. szakasza által védett hit- és lelkiismereti szabadság alapján. A kantonok ugyan alkotmányuk és törvényhozásuk által rögzíthetik az iskola keresztény jellegét, ha ezzel a nyugati keresztény tradíciók általánosan elismert erkölcsi normáira utalnak. A tantestülethez is tartozhatnak egyházi személyek, ami különösen a katolikus

tartományi iskolákban fordul elő. De az oktatás formájának és a felhasznált tananyagának felekezetiileg semlegesnek kell lennie, és az iskolába való felvételt nem szabad a felekezettől függővé tenni. Az iskolai ima alkotmányellenes. Az iskolai vallásoktatás csak azzal a feltétellel engedélyezhető, ha a tanulók attól indoklás nélkül felmentést kaphatnak a látogatás alól. 1991-ben a Szövetségi Bíróság a kereszt bevitelét egy népiskola osztálytermébe úgy minősítette, hogy az összeütközik a felekezeti semlegesség parancsával a nyilvános iskolákban.

A számos magániskola közt van felekezeti elemi és középiskola, protestáns és katolikus irányzatú is. Ezek a kantonok törvényhozása alatt állnak, végbizonyítványukat az illető kanton, az érettségi bizonyítványt a Szövetségi Érettségi Bizottság ismeri el. Költségeikhez hozzájárulást kapnak a kantontól. Amennyiben más felekezeti tanulót vesznek fel, respektálniuk kell az ő hit- és lelkiismereti szabadságát. Azaz engedélyezniük kell, hogy 16 éves koráig a szülő, 16 éves kora után saját kívánsága szerint vegyen részt a vallásoktatásban.

Walter Rüegg
Berni Egyetem
Bern, Svájc

AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

Egyház és állam kapcsolatának problémáját rendszerint a szövetségi alkotmánnyal szokás kezdeni. E dokumentum ún. első kiegészítése tartalmazza a jól ismert passzust, amelyet oly gyakran idéznek a bíróságokon: "A kongresszus nem hozhat olyan törvényt, amely vallás alapítására vonatkozik, illetve amely akadályozza a vallás szabad gyakorlását."

Ez a néhány szó ötvenegy kormány kezét köti meg. Pontosabban, közvetlenül a nemzet kormányának szólnak, és a szövetségi alkotmány tizennegyedik kiegészítése az, amelyet úgy szokás értelmezni, mint az első kiegészítés kiterjesztését az

ötven állam kormányzatára. A vallásra vonatkozó klauzula kétfajta problémával foglalkozik: a "vallásszabadsággal" és a "vallástámogatással". Amikor kisebbségi szülők ki akarják venni a gyermeküket az iskolából, mondjuk, Wisconsin állam rendelete ellenére, akkor a "vallásszabadság" nevében emelnek panaszt az állam ellen. Amikor egy helyi önkormányzat karácsonykor fényőt vagy betlehemet állít, azok, akik egyház és állam között fenn kívánják tartani az elkülönülést, ez ellen vallástámogatás miatt élhetnek panaszal. Amikor a katonaság lelkészeket alkalmaz, részben azért teszi, ahogy megértse a katonai szolgálatot teljesítők "vallásszabadságát"; de emiatt természetesen be lehet perelni a hadsereget "vallástámogatás" miatt. A hadsereg megnyerheti a pert – az olvasó azonban most már rájöhet, hogy a vallás szabadsága és támogatása igen gyakran kerül összeütközésbe. Az a kormányzati lépés, amelyet egyikünk szükségesnek tart a vallásszabadság védelmében, másikunknak beavatkozást jelent a lelkiismereti szabadságába.

Számos per középpontjában az oktatás áll, mind a nyilvános iskoláztatás, mind a magánoktatás. Az Egyesült Államok Legfelső Bírósága kimondta, hogy – éppen az első kiegészítés miatt – állami iskolákban vallást tanítani nem szabad; kormányalkalmazottnak nyilvános helyen imát mondani nem szabad (még önkéntes formában sem). Ez a szabályozás – elméletileg legalábbis – más ideológia terjesztését engedélyezi állami szerveknek, kivéve a vallást. Gyakorlatilag a tanterveket és a tankönyveket egymással versengő ideológiai csoportok – például nők, feketék, keresztények, zsidók, szakszervezetek, vállalkozók – figyelik árgus szemmel. Az eredmény pedig az, hogy a tanterv senkinek a meggyőződését sem sérti – vagy épp mindekiét –, mivel minden vitás kérdést kikerül. Sok amerikai ezért az állami oktatást "vanília nevelésnek" hívja. Az ilyen pedagógia tényleges hatása, paradox módon, egyáltalán nem a "semlegesség". A gyerekek könnyen értelmezik úgy, hogy kerüljenek minden állásfoglalást az alapve-

tő kérdésekben. Az is elhangzott már, hogy mindez önmagában is vallástámogatás; méghozzá egy újfajta államvallásé, és mint ilyen, önmagában is a vallásszabadság akadályozása. (Bár akik így érvelnek, egyelőre még nem nyertek pert.)

A szövetségi alkotmány biztosítja a családok jogát ahhoz, hogy gyerekeiket magániskolába járassák. Nem világos – bár könnyen valószínűsíthető (az első kiegészítés alapján) –, hogy ez a jog szabad vallásgyakorlást is jelent. Az amerikai gyerekek mintegy 12 százaléka iratkozik magániskolába, főképp vallásosakba. A probléma azonban az, hogy a magániskoláknak többnyire abból kell fönntartaniuk magukat, amit tanítványaik fizetni tudnak. Bár csupán felét költik annak, amit a hasonló állami iskolák költenek, a tandíj igen nagy akadály minden családnak, de különösen a szegényeknek. Sokan vélekednek úgy, hogy az államnak igenis támogatnia kellene azt a választási lehetőséget, amit a magániskolák jelentenek, ennek azonban törvényi akadályai vannak. Bár az egyes államok törvényhozásai gyakran hagynak jóvá különböző támogatásokat ebből a célból, 1950 és 1983 között a legtöbb kezdeményezés a szövetségi, illetve a vonatkozó állami alkotmányon szenvedett hajótörést. Az ilyen támogatásokat ugyanis a vallás állami támogatásaként lehetett értelmezni.

A magánoktatás alkotmányosságának vizsgálatánál a bíróság a következő egyszerű szabályt követi. A támogatás célja nem lehet sem a vallás segítése, sem pedig a vallás akadályozása; a támogatásnak nem lehet ilyesfajta közvetett hatása sem; és nem vehető állami és egyházi intézményeket. Olyan döntéseket azonban igen nehéz hozni, amelyek mindhárom főti szabálynak megfelelnek.

Alkotmányjogászok visszatérően bírálják az egyház és állam viszonyára vonatkozó jelenlegi szövetségi szabályozást. 1983 óta a Legfelső Bíróság azt kezdi hangsúlyozni, hogy – amennyiben a kormány nem az egyházat támogatja, hanem az egyént – az első kiegészítés nem képezhet akadályt. Az egyéni választás támoga-

tása szabadulást jelenthet a csapdából. Az egyén szabad választásának támogatásával az állam elkerüli a vallástámogatás vádját. Semleges maradhat a vallásos és nem vallásos, magán és nyilvános intézmények versenyében – miközben támogatja a szabad vallásgyakorlást, méghozzá a legkritikusabb területen.

E változás a létminimum alatt vagy annak közelében élőknél lenne a legelőnyösebb. Elméletileg persze eddig is választhatták a magánoktatást; gyakorlatilag azonban csak ritkán engedhették meg maguknak. Ez az új politika nemcsak megfelelne az első kiegészítésnek, hanem mérsékelné a társadalmi különbségeket is.

A megoldás törvényi akadálya többé már nem az első kiegészítés, hanem a tagállamok alkotmányai, amelyek a szövetségi alkotmánynál szűkebb előírásokat tartalmaznak az egyház-állam viszonyra. Ezek az előírások az állami alkotmányokba a 19. század közepén kerültek be, a protestáns többség támogatásával, amely így is védekezni akart a katolikus és zsidó bevándorlási hullám ellen. A történelem ironiája, hogy ezeket az idegengyűlölő törvényeket idézik azok, akik ellenzik a vallásos nevelést. Akik a vallásszabadság kiterjesztésén munkálkodnak, de egyben az állam semlegességét is meg akarják őrizni, kíváncsian figyelik az új európai demokráciákat, amelyeket nem kötnek gúzsba alkotmányosnak nevezett történeti előítéletek.

John E Coons
Kalifornia Egyeteme
Berkeley, California, USA

LATIN-AMERIKA

A dél-amerikai országok 1810 és 1830 között nyerték el függetlenségüket Spanyolországtól (Brazília kivételével, amely 1880-ban lett független Portugáliától). A függetlenné vált országokban a katolikus vallás hivatalos vallás maradt a 19. és a 20. század fordulójáig.

Az egyházon belüli korrupció és az egyház közvetlen részvétele az új államok oligarchikus struktúrájában a liberális pártok reakcióját váltotta ki. 1880 és 1910 között a kormányok az állam és az egyház szétválását deklarálták, és egyúttal megszüntették a katolikus vallás hivatalos voltát. Deklarálták azt is, hogy a vallásoktatás a szülők otthoni kötelessége, és az állam ebbe nem avatkozhat bele.

Máig jelentős minden országban a katolikus egyház oktatásra gyakorolt befolyása. Az arány Dél-Amerika katolikus iskoláiban a teljes tanulónépesség 10-30%-a (ez 1990-ben mintegy 120 millió volt). Alap és középfokon minden társadalmi osztály gyermekei járnak katolikus iskolába. A havi tandíj 5 és 200 dollár között váltokozik. (Az értelmiségi fizetések havi 200 és 1500 dollár között mozognak.)

A katolikus egyház a spanyol királyok támogatásával különös prioritást élvezett a felsőoktatásban: 15 katolikus egyetem volt a függetlenség előtt. Jelenleg minden dél-amerikai fővárosban van legalább egy, a pápa fennhatósága alá tartozó katolikus egyetem azok mellett a katolikus egyetemek mellett, amelyeket a katolikus állampolgárok tartanak fenn. Becslésem szerint mintegy 80 katolikus egyetem van Dél-Amerikában.

Ennek a helyzetnek ellentételezői a választási felekezetek által szervezett magánegyetemek. Az általuk támasztott verseny nagyban hozzájárult az állami egyetemek teljesítménybeli javulásához: a tanulmányok tartalmának modernizálásához, a professzorok tudásának naprakésszé tételéhez, a tanítási módszerek javításához és a kutatások végzéséhez. A magán felsőoktatási intézményekben a tandíj havi ezer és háromezer dollár között váltokozik.

Jelentős volt a 19. század során a német bevándorlás és ezzel a lutheránusok megjelenése Argentínában, Brazíliában és Chilében. A századfordulóra számos más protestáns szervezet is aktivizálódott Argentínában, Brazíliában, Uruguayban és Chilében, amelyek a hitélet mellett társadalmi tevékenységet is kifejtettek, többek között az oktatás és az egészségügy terén.

A század első két évtizedének európai bevándorlói igen jelentős változást hoztak. Így lett Buenos Aires és Montevideo a két legnagyobb zsidó népességgel rendelkező főváros Dél-Amerikában. Ez olyan elemi és középiskolák megnyitását jelentette, amelyekben a zsidó vallást a tanterv részeként tanították. A felsőoktatás, különösen Argentína, Uruguay, Brazília és Chile esetében lényegesen megerősödött, mivel a bevándorlók dinamikus kereskedők, értelmiségiek és egyetemi tanárok voltak.

Luis A. Romo S.
Állami Egyetem
Quito, Ecuador

* * *

Venezuela esete ettől eltér. A század elején erős német bevándorlás volt tapasztalható, majd a harmincas évektől az ötvenes évekig spanyolok, portugálok és olaszok érkeztek, megváltoztatva az ország etnikai, társadalmi és kulturális szerkezetét, ami ezzel hirtelen dél-európai jellegűvé vált.

A gyarmatosítás előtti társadalom maradványai – a spanyol befolyáshoz képest – alig-alig tapinthatók ki, szemben például olyan társadalmakkal, mint Perué. Caracas városa alig volt nagyobb, mint egy dél-amerikai falu, és igazán semmi fontos sem történt benne mindaddig, amíg Simón Bolívar, a nagy szabadságharcos, Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru és a róla elnevezett Bolívia főlsszabadtója ide nem érkezett.

E szabadságharc idején Bolívar az egyházzal is szembekerült. Az egyház az egész 19. század folyamán konfliktusban állt az állammal, a jezsuitákat például ki is utasították Venezuelából. Az egyház szerepét azonban a társadalmi elit kinevelésében mégsem vonta kétségbe senki.

Az 1920-as években viszont a venezuelai társadalom összetétele megváltozott, mégpedig az olajkitermelés következtében, amely a nagy amerikai és multinacionális cégek kezében összpontosult. Az olaj álla-

mi volt. Az egyház vagyona, a földbirtok másodrendű fontosságúvá süllyedt. A 19. századi konfliktus ettől kezdve együttműködéssé szelődött.

Az utolsó komoly konfliktus állam és egyház között az 1945–48-as népi kormány idején alakult ki, ami azonban az 1948–58 közötti katonai diktatúra idejére érdektelenné vált.

Az egyház többé nem szellemi vezető Venezuelában. Szerepét a rádió és a televízió vette át, és nemzeti tömegkultúrát terjeszt. Ebben a tömegkultúrában a szóráskoztatás uralkodik. Naponta délután 1 és 3 óra közt csakúgy, mint este 9 és 11 óra között, egész Venezuela az egyszemű szörny éppen aktuális kalandjaival van elfoglalva. A templomlátogatások száma alacsonyabb, mint valaha. Sőt a papok és apácák utánpótlását is csak Spanyolországból és Olaszországból tudják biztosítani.

Az elmúlt húsz esztendőben a nagyhét – amely egykor a legnagyobb katolikus ünnepi időszak volt – fokozatosan elvesztette vallásos jellegét, és mindinkább hasonlít egy brazil karneválra. A templomok üresek, a strandok viszont megtelnek. Az éjjeli lokálok nyitva tartanak, sőt legutóbb három venezuelai városban még bikaviadalt is rendeztek!

A gazdasági hatalom tehát az államé lett; az elitnevelés viszont az egyházné maradt. De mivel az amerikai – egyébként igen erős – befolyás világi, nem pedig egyházi (katolikus) jellegű volt, ez az elitnevelés is lassan kicsúszott az egyház kezéből. A katolikus egyháznak két egyeteme van (Venezuelában egyébként összesen 27 egyetem működik). Ez a két egyetem azonban inkább világi, mintsem vallásos. Nem az 1990-es *Ex Corde Ecclesiae* elveit követi, hanem sokkal inkább az amerikai magánegyetemek mintáit.

Az egyház azonban a mai napig befolyása alatt tartja a közoktatás meglehetősen széles köreit. Ellenőrzi a magánoktatás mintegy ötödét, ami az egész közoktatás körülbelül 15 százalékát jelenti. Ahogy az egyház kezéből az elitképzés fokozatosan kicsúszik, úgy fordít mind nagyobb figyelmet a tömegképzésre, különösen a

szegénységgel való foglalkozásra. Az állami támogatást többek között arra a mintegy nyolc százaléknyi elemi iskolára fordítják, amely egyházi kezelésben van, és elsősorban a városi szegénynegyedekben működik. Mindez annak a kölcsönös pragmatizmusnak köszönhető, amely állam és egyház viszonyában az 1920-as évek óta átvette a nagy 19. századi harcok helyét.

Orlando Alborno
Központi Egyetem
Caracas, Venezuela

AFRIKA

A keresztény befolyás és a vallásos tevékenység kezdetei az időszámításunk utáni ötödik évszázadra nyúlnak vissza, amikor a kereszténység fontos erő volt Afrika északi részén. A keresztény befolyás azonban a hetedik századra csökkent, és ma maradványait csak a kis egyiptomi és etiópiai kopt közösségek jelzik.

A 14. és a 15. század között először a portugálok, majd az angolok, a franciák, a spanyolok és a belgák hatoltak be Afrikába. A protestáns misszió a 19. században erősödött meg, amikor Európa gyarmatosította Afrikát. Ebben a korszakban alakult ki a nyugati típusú oktatás is. A katolikus és protestáns missziók igyekeztek az iszlám növekvő befolyását kiegyensúlyozni. A gyarmati kormányok, amelyek leginkább a rendfenntartással voltak elfoglalva, az oktatási funkciókat áadták ezeknek a misszióknak.

A 19. század végére a gyarmatokon a missziós iskolák voltak az egyedüli oktatási intézmények, és amikor a gyarmati igazgatás vállalta az iskolák felállításának gondját, működtetésüket továbbra is a vallási missziókra bízta. Ez az oktatásszervezési rendszer volt érvényben a 20. század elejéig, amikor Európában az állam és egyház szétválásztása politikai kérdés lett. Az ezzel kapcsolatos vita érintette az afrikai iskolaszervezést is. A gyarmatokon állami iskolák létesültek, és nemsokára túl-

súlyba kerültek a felekezeti iskolákkal szemben.

A gyarmati igazgatásnak igen korlátozott oktatási céljai voltak: megtanítani a gyerekeket írni, olvasni és számolni. A misszionáriusok fő célja az volt, hogy rávegyék a felnőtteket és a gyerekeket a Biblia olvasására és keresztény hitre térítésükre. Ezért aztán egyfajta szinergizmus alakult ki az egyház apostoli missziója és az igazgatás gyarmatosító céljai között.

Az oktatás természeténél fogva a társadalmi változás eszköze. De a gyarmati rendszer kontextusában a változást a nyugati civilizációhoz való szükségzerű alkalmazkodásként, sőt asszimilációként tekintették, amelyben a hagyományos afrikai kultúra fejlődése számára nem volt hely. Ez különösen igaz a francia gyarmati rendszer esetében, amelynek a célja "fekete bőrű franciák" előállítás volt.

Az afrikai államoknak függetlenségük visszanyerése után egyik első feladatuk volt az oktatási rendszer hozzáigazítása az afrikai valósághoz. A legtöbb humán tantárgyat ma afrikai nézőpontból tanítják, hogy ezzel is segítsenek a hallgatóknak és a tanulóknak a belső afrikai problémákkal való foglalkozásban.

Az állam és a missziós iskolák viszonya is megváltozott. Ma nem a missziók, hanem az állam képezi a legfőbb oktatási erőt. De ugyanúgy, mint a gyarmati korszakban, az állam egyes missziós oktatási intézményeket támogat. (Például Togo Köztársaságban az állam gondoskodik a pedagógusok fizetésének egy részéről.)

De a Nyugatnak az oktatási rendszerre gyakorolt befolyása mind a mai napig fontos. Az egyik dolog, ami miatt Afrika ettől nehezen tud megszabadulni, az a modern kommunikáció számos csatornája által közvetített kulturális imperializmus. Másrészt számos, a nyugati misszionárius pedagógusok által közvetített érték univerzális. Önromboló hatású lenne csak azért megkérdőjelezni őket, mert nem afrikaiaktól származnak.

M. A. Adjangba
Benini Egyetem
Lomé, Togo

* * *

Az első kopt iskolát az első század ötvenes éveinek végén Alexandriában nyitották meg. A leghíresebb e város teológiai iskolája volt, amely először vette fel a versenyt az ottani pogány iskolával. A kereszténység elterjedtével a pogány iskola megszűnt, és a teológiai iskola az ötödik századig fennmaradt.

A koptok beilleszkedtek az egyiptomi társadalom szövetébe, de az új kor kezdetéig nem játszottak hivatalosan elismert politikai szerepet. (A szó eredetileg "egyiptomit" jelentett, mára azonban "ortodox keresztényt" jelöl Egyiptomban.) Az iszlám térhódítás óta aligha van értelme kopt oktatásról beszélni másként, mint vallási vonatkozásban. Mivel járultak hozzá mégis a koptok az egyiptomi oktatás fejlődéséhez? Sok modern iskolát hoztak létre (néhány tucat van belőlük jelenleg) más vallású egyiptomiak számára, ezek úgynevezett "támogatott iskolák" néven a hivatalos egyiptomi oktatási rendszer részeivé váltak. (Alapszinten csak egyetlen kopt magániskola létezik.)

A muzulmánok és a koptok egyaránt elutasították az idegen és a misszionárius oktatást, amit a hatóságok a brit megszállás időszakában (1882–1955) széles körben támogattak. Csak 1951-ben szűnt meg a külföldi iskolákban az alapító ország saját vallásának tanítása egyiptomi tanulók számára. A külföldi iskolák 1956-ban kerültek teljes állami ellenőrzés alá. Tanterveiknek ma tartalmazniuk kell vallást, arab nyelvet, Egyiptom földrajzát és történelmét éppúgy, mint az állami iskolákban.

Fayez M. Mina
Ain Shams Egyetem
Kairó, Egyiptom

E rovat összeállításában közreműködött Csongor Anna, Papházi Tibor és Szabó László Tamás